

સામાજિક નવલકથા સીરિઝ ૪ થી.

ગાંધીને ઘેર ગાંધી આગા, કહેા કેમ કરીયે ગાંધીજી,
ખાર હાથનું ચીલડું ને, તેર હાથનું બી,
નામ થકી રીઝે કુલખજી, લેખી રીઝે હાથે;
તાડી પી ગોલાઓ રીઝે, ગાંધી રીઝે સ્થાને.

Reg. No. 97

(ગુજરાતી કહેવત.)

ડૉક્ટર ધનયકર.

પ્રયોજક અને પ્રકાશક

ગોર આંખાલાલ છગનલાલ ખહેરા.

શીકા. (સ્ટેટ-પ્રિન્ટ-મશીન.)

વિકાસ ૧૯૭૮.

પ્રત ૧૦૦૦.

પ્રિન્ટિંગ ૧૯૨૨.

(સર્વ હક સંભાળી.)

કિંમત

માલિકો આટલું જાણા.
છપક નકલના આર આના.

૧૦૧૨૨

પ્રસ્તાવના.

ડોક્ટર ઘનચક્રની જુદાંવાંચતાં પહેલાં, તમે તમારી ખુરશી પર ટાઈટ બેસજો, ચશ્મા ચડાવવાની જરૂર નથી. ખુદ્દી રીતે વાંચી શકાશે. આ લખાણ ન્હાનાં ગ્રંથાંગિને પણ સમજણ પડી શકે એવું લખવામાં આવ્યું છે. ઘણીવાર અને ઘણાં પુસ્તકોમાં હું બહેરો છું એમ જાણ્યું છે. તોપણ આપને મારો પરિચય ન હોય તો ક્ષમા કરશો. ચંદ્રકાન્ત, સરસ્વતિચંદ્ર અને વૈષ્ણ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયારનાં પુસ્તકોમાંની સરળ ભાષા અહિં પણ લખવામાં આવી છે. રાવજહાદુર રમણલાલ મહીપતરામનું “હાસ્ય મંદીર” પણ વાંચવા લાયક અને ઉત્તમ છે. એજ સાક્ષરોની ભાષાનું હું અનુકરણ કરું છું. પોયેટ હેઈ રાવ કવી મી. અંબાલાલ) નાં કાવ્યો પણ વાંચક વર્ગને ઠીક ઠીક મળ પડે તેવાં છે. અમારા ડોક્ટર-મહેરખાન-ઘનચક્રમાઇનું આ રમુજી પુસ્તક પણ આપને પસંદ પડશેજ.

જુના-સાહિત્યનાં “ગજરામારૂ અને ગુલમંકાવળી”ની વાર્તાઓ વાંચવા કરતાં નવા લેખો, નવી ચમત્કૃતિયો અને નવાં બોધદાયક પુસ્તકો વાંચવાથી જ્ઞાનશક્તિમાં આર વધારો થાય છે. તમે નાટક-શાળા કે ઓપેરા હાઉસોમાં ફીયા એ ફીયાની સીટમાં મગ્નહ ગેગને છો; એ કરતાં તો ત્રણ ચાર અંનાની આ જુદા ખરીદવામાં તમને ગૃહગારમાં આર વધારે મશે. તેમજ બહેરો લેખકને ઉત્તેજન અર્થ આભારી કયો એમ સમજશ.

આ વાર્તા—નથી હિંદીનો અનુવાદ કે નની કોઇ બીજા પુસ્તકનો સારાશ તે ફક્ત મ્હારી શક્તિથીજ લખવામાં આવી છે.

સંપાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૧૧૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડૉ. ધનયજ્ઞ

વિષય ૮-૧૨

રિયલ વિદ્યાપીઠ પ્રક્ટર ધનચક્રર બાટલીદાસ

અમદાવાદ

અલ્લાહપુર

રાત્રી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ (હુંકે જીવનચરિત્ર.)

૧૦૧૧૨

૪-૩

પ્રકરણ ૧ હું.

વર્તમાન પત્રમાં બહાર ખમર.

જે આ વાત મારી નથી. મારી પાડોશમાં રહેતા ધનચક્રરની છે. હું રમૂજનેજ પસંદ કરું છું. રમૂજ, એ એક જ્ઞાન સરીતામાં બેસે તો આનંદી ઝરે છે. જ્ઞાનને વધારનારી એ એક શક્તિ છે. તેમાં જે બહેરામાં રમૂજ હોય તો તે એક ઇશ્વરી બક્ષીસ જ છે.

ધનચક્રરના પિતાનો વિચાર માત્ર તેને ઉંચી કેળવણી આપી સાહેબો જોડે વાતચીત કરી શકે, એમ કરવાનો હતો. ધનચક્રર મેટ્રીક ક્લાસમાં હતો એટલામાં તો પિતા દેવશરણ થઈ ગયા. “દેવની વાત અદ્રશ્ય છે” માણસ ધારે છે શું અને ઇશ્વર કરે છે શું ?

ધનચક્રર સંતોષી પણ તેવું જ બન્યું. પિતાના અવસાન પછી તો ધરનો ઉતારાધીકારી માત્ર ધનચક્રર જ હતો. ઇશ્વરે તેનામાં પહેલાં ગુણ મૂકી અને પછી ધનચક્રર નામ પાડ્યું. એમ સંકલ્પના કરી હતી. પિતાના અવસાન પછી જે કાંઈ મિલકત હતી

હેનો ભોક્તા ધનચક્ર જ હતો. ધરમાં કાપથી “ ચૂકે ચાં ” બોલી શકાયજ નહિ. કારણ એ જાતનો એનામાં એક (મેટ્રીક) પાવર જ હતો. લંડન રહસ્ય તો એણે બણીવાર વાંચેલું. એનાં દરેકે દરેક પાના આઠ આઠવાર હિથલાવી નાંખેલાં, હું અંગ્રેજી જાણું છું પણ ઉદ્ધત વર્તન મને પસંદ નથી. વર્તન પસંદ હોય તો તે માત્ર ધન-ધનચક્રને જ હતું. તે બધાં એક વર્તમાન પત્રો વિલાયતમાંથી મંગાવતો એ વાંચીને એનાં કેટલાંક જુનાં સડેલાં પાનાં મારા ધર આગળ ફેંકી દેતો. એ પછી તે છાપાં મારા વાંચવામાં આવતાં. જેમાંની જાહેર ખબરોને જ હું પસંદ કરતો. અંગ્રેજી વર્તમાન પત્રોમાં કેટલીક વેપાર સંબંધની કેટલીક મોઢ માયાની તો કેટલીક માનસીક વૃત્તિઓને ખરાબ કરે. એવી જાહેર ખબરો બણી હોય છે. આપ અંગ્રેજી જાણતા હોવ અને વાંચી હોય તો તે અનુભવ સિદ્ધ છે. એમ સમજી એ સંબંધી વધારે કહેવું હિચિત નથી.

પ્રકરણ ૨ જી.

મીસ ડાર્લીંગ.

સ ડાર્લીંગ સંબંધી મેં એક વર્તમાન પત્રમાં વાંચ્યું હતું તે ફક્ત ધનચક્રનું નાખી દીધેલું વર્તમાનપત્ર મારી સ્ત્રી મારા ધરમાં લાવી હતી. એક ચિતે મેં તે છાપુ વાંચ્યું કે અંગ્રેજી પરિસ્થિતીના યોગે મારે મન ચંચળ થયું. જાહેર ખબર વાંચ્યા પછી તો

તે વિશેષ દ્રઢ થયું. અને ડાર્લીંગની હકીકત મારા મગજમાં ઠસી ગઈ. અંતર જુદા જ પ્રકારનું થઈ ગયું. અને એ જાહેર ખબર હું બડી

હડી વાંચતો એ નામમાં જ એક ખૂબી છે. તો એ મોહિનીમાં જ મારું મન વ્યતિ વ્યસ્ત છે, એટલામાં જ ધનચક્રર મ્હારે ઘેર આવ્યો.

ધનચક્રર મ્હારા ઘરમાં આવે એ સ્ત્રીને પસંદ નહોતું કારણ ધનચક્રર ઉદ્ધત છે. એમ મારી સ્ત્રી સમજતી હતી. મેં એને કંઈ કહ્યું નહિ. એટલામાં જ ધનચક્રર મ્હારી સામે ખુરશી પર અટકીને બેઠો. મેં પુછ્યું—

ધનચક્રર ? આ વર્તમાન પત્ર ક્યાથી આવે છે આમાં ડાર્લિંગની જાહેર ખબર છે. એ ડાર્લિંગ કોણ કોણ હશે ? હું પુછું છું એટલામાં તો ઝડપથી મારી સ્ત્રી સાંભળે એમ પાંચ સાત જવાબ ધનચક્રરે દઇ દીધા “ શું નથી જાણતા ? ”

ડાર્લિંગ એ એક મોહક પરીખાન છે. એ નાચવા વાળી છે. નાટકની એક્ટ્રેસ છે. ઘણા લોકો એને ત્યાં જાય છે. બલભલાઓને એની ખુશામદ પસંદ છે બસ શું કહેવડાવે છે ? છેવટે મારા કાનમાં પણ કંઈક ધીમે ધીમે ધનચક્રરે કહ્યું જે મારી સ્ત્રી એક કારે દાન માંડીને સાંભળતી હતી. કારણ તે બડી ચાલાક અને ચત્રાક હતી એટલામાં જ બહારથી અવાજ સાંભળ્યો ધનચક્રર ? ધનચક્રર ?

ઓહ ? આવ્યોહ ? એમ કહેતાં તે ઉડ્યો. કારણ ધનચક્રરની માતા એને બેલાવતી હતી. હું પણ એની સાથે ગયો, મારે ડાર્લિંગ સંબંધીની વિશેષ હકીકત મેળવવાની હતી.

અમે ગયા, કે માતાએ કહ્યું:—એટા ? ઘરનો સર્વ કારબાર ત્હારા ઉપરજ છે. ત્હારા પિતા ત્હને આત્માવસ્થામાંજ મૂકી ચૂકી ગયા તો પણ હવે તું પાકટ છુદ્ધિનો છે, ત્હારે હમણાજ કોઇ ધંધા-રોજમારમાં જોડાઇ મારું અને આ મારી પુત્ર વધુ (ધનચક્રરની સ્ત્રી) નું પોષણ કરવું જાઇએ.

એ પછી ધનચક્રે વિનીત બાવે કહ્યું:-માતા ? હું ક્યાં ના કહું છું. હું મેટ્રીક થયેલ છું. સર્વ સિદ્ધાંતોનો હું આદરણીય છું, આપની કૃપા પ્રસાદીનો હું સેવક છું તમો જાણો છો કે; મારો અભ્યાસ હજુ કાચો છે “ ન્યુ અંડર ગ્રેડ્યુએટ ” મુજબ તો તે અહીં બની શકે એમ નથી જો તમો કહો તો વિલાયત જઈ ત્યાં ગયા પછી તો અભ્યાસની કાંઈ જરૂર રહેતી નથી મોટામોટા સાહેબોની રીત ભાતમાં આવીશ, એટલે ન છૂટકે તેઓની ડીગ્રી આપવી પડશે તમારો વિચાર મને જણાવવો જોઈએ નહીં તો મારો મગજ હમણા બહુજ ખરમ છે એમ કહેતાં ધનચક્રે રામાને લાંક મારી-રામા ? હે રામા ? જી શેડજી કાય ? કસે બોલાવ લે સાદા હરામખોર ચાલા લાવ ચીફ્ટનું બાકસ લાવ ! અને આ તકીયો ખરાખર સાફ કરી દે-દાસી ચંદ્રી ફાટે ગેત્રી ? !-એમ કહેતાં ધનચક્રે મનનો આંતરીક ગુસ્સો ધરનાં બધાં માણસો ઉપર જાહેર કર્યો.

બિચારી ત્હેની માતા એકલી-ભોળી, અને સાદા વિચારની હતી. તેમજ ધનચક્રનો બદલાયલો ગુસ્સાદાર ચહેરો જોઈ તેમજ ત્હેનો કડક બંધ જવાબ સાંભળી ગભરાઈ ગઈ. અને ત્હેને વિલાયત જવાની આજ્ઞા આપી દીધી.

મેં પૂછ્યું:-ધનચક્ર ? આ ત્હારો શો નવો સાહસ ? આપણા વડીલો દરીયાના ખારા પાણીને અશુદ્ધ સમજી દુરથીજ ત્યાગ કરતા જો કાંઈ વિલાયતનું નામ લે, તો તેને જ્ઞાતિ બહાર મૂકતા. અને તેં તો ફક્ત વિલાયતનો જ સાહસ ખેડ્યો તેં ન્યાત જાતનો કાંઈ વિચાર કર્યો ? ત્હારા પિતા કે જે જ્ઞાતિના અગ્રેસર હતા ને તેઓ ચામડાનો જોડો પહેરતા અપવીત્ર થતા અને ધણાઓને સિગારેટ પાતાં દંડ ફરેલો, ને જે કોઈ સાહેબની જોડે વાતચીત કરતો તો ત્હેને જ્ઞાતિ

બહાર મૂકતા, અને એવા સાચા પિતાનો પુત્ર તું વિલાયત જાય અને માંસની ટોપલીમાંના આટો ખરીદી તું બીરકુટ કરીને ખાય એ શું તહને જ્ઞાતિવાળા જ્ઞાતિ બહાર નહીં મૂકે ? આ સાહસ તું છોડી દે.

ધનચક્રરે બે અક્ષરમાં કહ્યું: "સાલા કાણુ લોક ?

ધનચક્રરનું ઉદ્ધત વર્તન અને મ્હારી હકીકત સાંભળતાં જ ધનચક્રરની માતા ગભરાઈ ગઈ અને સ્ત્રી એક ખુણે બેસી રૂસકે રૂસકે રોવા લાગી તો પણ ધનચક્રરે બને તેટલી ખૂબીથી "હાંડન-રહસ્ય" માનું એક પિકચર મને બતાવ્યું-તે પિકચર જરા બિભત્તવ અવસ્થામાં ચિત્રેલું હતું.

મેં પૂછ્યું:-ધનચક્રર ? આ કાણુ ?

તહેણે કહ્યું:-ભાઈ શું તહમને ખબર નથી ? તે આપણી ચિત્ત પરિચિત વ્યક્તિ ડાહ્યાંગ છે.

! પ્રકરણ ૩ જી.

કવિતા કઈ સરસ ?

હાંગ ? એમ કહેતાં જ મને પણ મોહ ઉત્પન્ન થયો. મનુષ્યના વર્તનમાં અને તેના સીધા સાદા સ્વભાવમાં આડે આવનાર માત્ર મનની ખરાબ વાસનાઓ અને મોહ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. મારે મત વિલાયત જોવાને અને નવનવી હકીકતો શિખવાને અને છેવટે ડાહ્યાંગના દીસોબ્બન સખુનો સાંભળવાને પ્રેરાયું અને તે પ્રેરણા સાચી જ હતી. મેં ધનચક્રરની માતાને

“ લાંબા રહસ્ય ” માંની એક પેરેગ્રાફ વાંચી બતાવ્યો. તેમાં એમ લખેલું હતું જે:—

“ લાંબા જેવું વૈભવશાળી શહેર દુનિયાના ખીજા કાંઈ પણ ભાગમાં નથી. ત્યાં ગયેલો અધેડો પણ ફળવાતાં માણસ બની જાય છે, વાંદરાઓ રેલમાફી-ચઢવે છે. કુતરાઓ તોપ ફાડે છે. ચકલીયો આકાશ માર્ગે ટપાલ પહોંચાડે છે. દુનિયાને છેડે સુધરેલામાંથી એક દેશ તે વિશ્વાયત જ છે. જો માણસ ત્યાં જાય તો દેવ થઈને આકાશ માર્ગેથી આ ભારતવર્ષમાં ઊતરી પડે વિગેરે વિગેરે. ”

મેં એટલું વાંચ્યું કે માતાએ અભરાયલો ચહેરા બદલી નાખ્યો અને આનંદી હૃદયથી તેને વિશ્વાયત જવાની આગા આપી દીધી. ધનવ્યક્તરની સ્ત્રી જે એક બાબુએ ડસકાં લેતી હતી. તે હસતી હસતી ચોતાના ગૃહ કાર્યમાં ચપળતા બતાવવા લાગી. ને હું ડાર્લીંગ સંબંધીના વિચાર કરતો મારે પેર ગયો જેમાં મારે પણ વિશ્વાયત જવું, એમ નવો વિચાર સ્પુર્યો હતો.

મારી ગૃહણી પ્રેમાળ અને આનંદી હૃદયની હતી. તેણીએ કહ્યું. ત્હમે ક્યાં ગયા હતા ? અને કેમ ઉભાસમાં છો ?

મેં કહ્યું:—હું ધનવ્યક્તરને ત્યાં ગયો હતો અને મારા એક મીત્રને મળવા સ્ટેશન ઉપર ચક્કર મારી આવ્યો કારણ તેઓ આજની દેનમાં વિશ્વાયત ગયા.

ત્રીએ પૂછ્યું:—ત્હમારા મીત્રનું નામ શું ?

મારા મીત્રનું નામ ખુરશીખાસાદ ટેમલશંકર વહીલ, બી. એ. એલ. એલ. બી. એલ. એમ. એન્ડ એસ. ડી. એફ. એક્સ ઓરીશીઓ, ખેર એટલો છે. “ મે તમક દહ ડીમી સામે જવાળ આવ્યો. ”

“અરે આટલી બધી ડીઝી હોય ?” સ્ત્રીએ અજાણતા કહ્યું.

હા-હા કેમ નહિ ? જ્યાં જે ભાષાનું માન છે. ત્યાં તે ભાષા સંભળવાને, શિખવાને “લોકો તમારે ઉલ્લેખ કરી રહ્યા છે. તે તો તું સમજે છે ?”

ડીઝી પણ તમે અંગ્રેજી ભણ્યા છો. પણ આટલી ડીઝી ખાંધ મેળવી હોય તો સારું.

મેં કહ્યું:—“મારે ડીઝીનું શું કામ છે ? એ ઉપાધી મને જોઈતી નથી. જ્યાં મારી કલમને, મારી સ્વભાષાને માન છે. ત્યાં આનંદ અને ડીઝી બેઠું સરખાં છે.

ડીઝીકે અંગ્રેજીમાં પેલું “હોરેસિયસ” કહેવાય છે, તે કવિતા ભણ્યા છો.

હા; હજુર કહો તો જનાબ હું ગાઈ ખતાવું ? “મેં ખુશી થતાં જોને કહ્યું.”

જી ખુશી થઈ ગઈ અને મેં હોરેસિયસમાંનું સંગીત ગઈ કર્યું:—

લાઈ પોર્સીના આઈ કલુગ્રીયમ,

આય ધી નાઇન ગોડસ હી સ્વેઅર ?

“એમ કહેતાં દૂર પડેલી સારંગી હાથમાં લઈ. એવા તો મુર આલાપથી ગાયન શરૂ કર્યું કે “અર્લીમની મોહ માયાને હું તકન ભૂલી ગયો. ધનચક્રને પાડોશમાંથી સંગીત સાંભળવા બોલાવ્યો. તે થુટ ચઢાવી સીમરેટના ગોટે ગોટ કાઢતો મારા સ્કામે પુરસ્કીપર ગાવી અડેલીને બેઠો.

ધનચક્ર જેમ જેમ ગાયન સાંભળતો ગયો તેમ તેમ વન્સ-મોર, વન્સ-મોર, કહેતાં તાલીયોપર તાલીયો ઠોકતો ગયો.

“અન્નિવાલા આજે હમારે દેશ;” એ ગાયન પુર થયું કે સ્ત્રીએ પૂછ્યું, તમારે અંગ્રેજી ગાયન સારું કે જુનું ગુજરાતી લગ્નન સારું મેં કહ્યું:—ના—ના ત્હારો કંઠ સ્વર અને હિન્દી ગાયન બહુજ ઉત્તમ હતા.

સાંભળી, ધનચક્રરે મારા તરફ આંખનો ડાળો ફેરવ્યો, છુપી ચીઠ્ઠીમાં લખી બતાવ્યું. જે ભાઈ સ્ત્રીને આટલું બધું માન નહોતો નહિ તો કાલે નાટક અને ઓપેરા હાઉસોમાં જવા રકઝક કરશે તે તમે હેરાન થશો છટ નાન્સન્સ તદ્દન તમે ખાયલા છા એમ કહેતાં ધનચક્રર ખીજાઈ ગયેલા સ્વભાવમાં ઘેર ચાલ્યો ગયો. આટલો આનંદ છતાં મારું મન વિલાપત જવા સંબંધી ઉદ્વેગયુક્ત થઈ ગયું. સ્ત્રીએ પ્રેમ કટાક્ષથી કહ્યું; તમે શા માટે ઉદાસમાં છો. તમને મારા સમ તમે ખાઈ દ્યો-ધનચક્રરભાઈએ તમને તે દિવસે કાનમાં ધીમેથી શું વાત કરી હતી? હું બધું સમજી ગઈ છું અને તે પ્રકર-શમાં કહેવાય એમ નથી. એમનું ઉદ્વેગ વર્તન મને પસંદ નથી એ માટે તો હું તમને એમના ઘેર જવાના કહું છું.

એ પછી હું જમવા ખેડો અને સ્ત્રીએ પૂછ્યું:—તમે ધન ચક્રરના ઘરમાં પેલું ચોપડીમા શું વાંચતા હતા? એ બધું કમાડની ફાટમાં રહી હું જોતી હતી અને તેમાંનું મેં કંઈક સાંભળ્યું પણ છે, ક્ષીર્મિ એ કાણુ છે? વહાલા? હું તમને જવાને ના પાડું છું. એમ કહી મારી સ્ત્રીએ મને વિલાયન જવા સાફ સાફ ના પાડી દીધી. તો પણ:—

પ્રકરણ ૪ થું.

ડાહીંગ ઈઝ ગુડ ગર્લ.

ખત આગળ આલ્યો; અને આઠ દસ દિવસમાં તે સ્ત્રીને પ્રેમ મેળવી લેની સાથે વફાદારીનો સાચો કાલ આપીને મેં એની વિભાવત જવાની રજા માગી અને કહ્યું:—

પ્રીયે ? વિભાવત જઈને હું લેનેજ યાદ કરીશ, તારા પ્રેમમાં હું આનંદ માનીશ. ધાર્મિક પુરુષને સાચા પ્રેમની જરૂર છે. તેમને તારા તરફથી પુરુષ સંતોષ છે અને વિભાવતની અન્ય સ્ત્રીઓને હું જાહેન શમાન ગણીશ ત્યારે નિશ્ચિંત રહેવું. મારા વર્તનમાં કંઈક જાતનું દુષણ હોય તો તે ફક્ત ધન્યકર મારો મિત્ર છે.

વાત ચાલે છે. એટલામાંજ ધન્યકર મારે ઘેર આવ્યો જેની બગલમાં પેલું “ લંડન રહસ્ય ” પુસ્તક હતું, અને તે ન્યુસપેપરનો ફકરો વાંચતો હતો. મેં એને આદર માનની સાથે તકીયા પર બેસવા કહ્યું. પણ તે ખુરશી પર જઈને બેઠો. મેં કહ્યું. ધન્યકર ! આ સ્ત્રી રહમજતી નથી. વિભાવત આવવા મારો વિચાર તો છે. પણ સ્ત્રીના વિચાર આગળ મારું દીલ એ સાહસમાં ઉતરતું નથી.

એ પછી ધન્યકરે પોતાનો “ ઓડીયન્ટ ” બદલ્યો અને મારી સ્ત્રી જોડે નિચે મુજબ વાતચિત કરવા લાગ્યો.

તહમો. ઐરાં માત્ર પુલીશ લોક છે. સ્ત્રીઓ આ દુનિયાની જડ

વસ્તુ છે. બાપસાપણું એ માત્ર કિયોમાંજ છે. વિદ્યાયતની બૂમી ઉપર અને આયર્લેન્ડમાં બણી સફેજ ટો દઇ ગઇ. બણી ધાંધલો મચાવી પણ એમના હકો એમને મળતા નથી એ ખરું છે. (મારી તરફ જોઇ) બાપ, આ.....! શું વિદ્યાયત સિવાય નવા ઓડીયન્ટમાં દાખલ થવાય છે ? આ દેશમાં બહુનું છે શું ? “ એમ કહી લેણે લાંબા સ્વપ્નમાંનો એક ફકરો મારી આ રહ્યો ખુરશી પર બેસી. ત્રીસ પિતા પિતા વાંચવા માંડ્યો. ” જેમાં એમ હતું જે:-

“ મૂખ લોક લાંડનની વાતોમાં કાંઈ સ્વમજતા નથી, ભારત વર્ષની ગંગા નદી કરતાં ટેમ્સનો મહિમા મોટો છે. એ રંગ બૂમી ઉપર બણા ફરેતાઓ ઉત્પન્ન થયા. લાખો મનુષ્યો ઉપર પ્રસેપકાર કર્યો. અને બણા માણસોને વહાડ ઢાપ કરીને છુવતા કર્યા. બણા પુસ્તકો છપાવ્યા અને કળા કૌશલ્યમાં બણોજ વધારો કર્યો. અન્ય દેશોની લક્ષિત લાંડનમાં વસેલી છે. વગેરે વગેરે. ”

પછી ચનયકરે આગળ ચલવ્યું; બાબી ? આ શું એણે ખોડું લખ્યું ? એમ કહી જે ત્રણ પાનાં ફેંદી એના કરતાં પણ બે ત્રણ સરસ ફક્સઓ વાંચી સંભળાવ્યા. પછી ઉપદેશ આપતો ચનયકર કહેવા લાગ્યો.

અમો વિદ્યાયત ગયા પછી નવી ડીગ્રી મેળવી અત્રે ફાઇ નવા જ ખીજનેસમાં જોડાઇશું. મારો વિચાર ફક્ત ડોક્ટરી લેવાનો છે. બાપ આ.....નો વિચાર પંતુજ (મહેતાજ) ની લાઇનમાં જોડાવનો છે. પણ તેમને કેટલક ખીજ જ લાઇનમાં મૂકી દઇશું. “ હમ પોઝીવલ ” તમો લોક કંઈ સ્વમજતા નથી.

“ લાંબા સ્વપ્ન ” તમો એક બે ફક્સઓનાં વાંચનથી મિત્રે

મને વિલાયત જવાથી રત્ન આપી દીધી. મેં તેમજ ધનચક્રે વિલાયત જવું એમ નિશ્ચય કર્યો. (ખાનગીમાં) મારી પાસે નાણાંની સવડ નથી. એમ ધનચક્રને મેં જણાવ્યું, તેણે તો મીઠા ફરજ તરીકે મને ઉદાર દીધી એમજ કહ્યું જે—

ભાઈ ! ત્હમને પૈસાની શું ચિંતા લ્યો, આ પાંચ હજારનો ચેંક તે તમારી જિને ખાનપાનનો ખંદાખસ્ત કરી લેજો અને લંડન-થી અહીં આવતાં સુધી ત્હમારૂં ખર્ચ ઠીક સુધી હું પુરૂં કરીશ. “ ગુડ ખાય ગુડ ”.

એમ કહી ધનચક્ર પોતાને ઘેર ગયો અને હું “ રાજપરી ” નું પુસ્તક વાંચતો મારી ખુરશીમાં બેઠો હતો. એ ચોપડીના એક અડધા પેજ પર ન્હાની સરખી જાહેર ખજાર હતી ત્હનો સાર એવો હતો જે—

Darling is good girl, she is best dancing girl and new actress rich gentlemens are wanted her but she can not like another etc-etc.

ડાર્લિંગ ઇઝ ગુડ ગર્લ શીઈઝ બેસ્ટ ડાન્સિંગ ગર્લ એન્ડ ન્યુ એક્ટ્રેસ રીચ જેન્ટલ મેન્સ આર વાન્ટેડ હર બટ શીકેન નોટ લાઈક અન અધર. ભાવાર્થ:—

“ ડાર્લિંગ એક સરસ છોકરી છે. તે એક ઉત્તમ જાતનો નાય-નાયવા વાળી નવી એક્ટ્રેસ છે. પૈસાદાર માણસો એને ઝાલે છે. પણ એ કોઈને ઝાલતી નથી. ”

એ સંજ્ઞાદ્વાર અને મુશીબીત પુસ્તક ઉપર જિની નંબર ૫૩ નાંજ લેણીએ તે મારા હાથમાંથી ખુટવી લીધું. મને પૂછ્યું-આનું

નામ શું ? મેં કહ્યું:-“ એ રોઝમરીનું જીવન ચરિત્ર છે ” એ પછી જિ પાનાં ઉઠાવવા લાગી એમાં એક ચીત્ર હતું. તે જરા ફીટ ડ્રેસમાં અને બિલતસ જણાય એવું હતું. જિનું મન પુરુષ કરતાં ચંચળ હોય છે. તેણીએ તે ઝોળખી લીધું અને મ્હને પૂછ્યું:- આ કેણું ?

મેં કહ્યું-એ એક એક્ટ્રેસ છે. લંડનમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી ગાયન વાદનની હોંશીયાર બુદ્ધિ—મીસ્સ ડાર્લીંગ—છે.

ડાર્લીંગ એમ કહેતાંજ ત્હેણીએ તે પુસ્તક ફેંકી દીધું ઝડપ દઇ એક ખૂણે બેસી હુસકે હુસકે રોવા લાગી કેશ છુટા કરી મોં ફેરવી લીધું. મેં ત્હેને મ્હારી પ્રતિજ્ઞા યાદ દેવડાવી, વિશેષમાં એને કાંઇક કાંઇક અલંકારો વડે સમજાવી પટાવી મારી તરફનો સાચો પ્રેમ જાહેર કર્યો, જિનું શંકાશીલ મન પાછું એના પ્રવર્ત્ત માર્ગમાં દોરાયુ તે હું મ્હારા કામ માટે બહાર ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ પ મું.

તણ છમી.

ધનયકર, નવા જમાનાનો, સુધરેલ યુવાન હતો એને અંગ્રેજી રીતલાત પસંદ હતી. એની ભાવનાઓ યુક્તિસહના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે જ દોરાયતી હતી. કારણ એ અભ્યાસ એણે મેટ્રીકમાં કર્યો હતો, એનું મન ચંચળ હતું. વૃત્તિઓ લિન્ન લિન્ન પ્રકારની હતી. તરંગી હતો પણ જરા ઉદારતાએ નમાવી

દીધો હતો. કોઈપણ કામમાં એને સાહસજ પસંદ હતો. કરણ વિલગતનું પ્રયાણ એણે સાહસથી જ આરંભ્યું હતું. પુર્વજો ઉપર એનો પુરો તિરસ્કાર હતો પણ એના માસ્ટર મહાશયને એ ચહાતો હતો. અને મ્હારા તરફ તો એણે પોતાનો આત્મિક રત્નેહ જાહેર કર્યો હતો.

ધનચક્રરત્નું ઘર માત્ર ન્હાતું હતું. પણ પૈસો અઢળક હતો. એના ધરના એક ભાગમાં ત્રણ જમીનો લટકાવેલી હતી. તે તરફ એ ઘણાજ વિચારોમાં લીન થઈ જતો. એક જમી વડીલ દાદાની હતી, તે જુની ઉંઘાઈ ચઢેલી અને કાચ કુટી ગયેલો એવી હાલતમાં હતી. બીજી જમી એના પિતાએ ચીતારા પાસે ચીતારાવી હતી અને ત્રીજી ફોટો ન્યુએડીટ મુજબ હમણાજ કોઈ હોંશિયાર આર્ટિસ્ટ પાસે પોતે તેમજ તેની સ્ત્રીએ પાસે બેસી પડાવી હતી તે જમી તરફ એ ધડી ધડી જોતો ખુશી થતો અને કોઈક વખત શંકાશીલ પણ થઈ જતો. એક વખત તે જમીનો વિષે પોતાના મનની વાત મને નિચે મુજબ કહેતો હતો.

ભાઈ ? જુઓ, આપણા પૂર્વજો તદ્દન “ઓડીયંટ” વગરના તદ્દન બીન સુધરેલા જુની ઢગના દાદાની જમી ઉપરથી એનું સેન્ડીક્રિટ જણાઈ આવ્યું-તદ્દન દાદા આળસુ નહીં તો આટલી બધી દાદી કેમ ? શું હજમ લોકનું અસ્તિત્વ જ દુનિયા ઉપર નહોતું આ દાદા મુસલમાન વહોરાજી શિવાય હિંદુ એન્ડો ઇન્ડોયન અથવા ખ્રિસ્તિ કોઈ પણ રાખી શકે નહિ, ભાઈ ? એ વખતના આર્ટિસ્ટોના પણ સકાર જોયા ? એણે આ પિકચર કેવું ચિતર્યું છે તદ્દન ઢગ જમ વગરનું દાદાને આવો આર્ટિસ્ટ કોણ મળ્યો હશે ? જો એ મહાશય હાલ હોત તો હું એને લાંડનનો “પ્રાઇઝ મેડલ”

અપાવત કેટલું “ બેડ પિક્ચર ? ” એમ કહી ધનચક્ર હસી પડ્યો અને માત્ર જીતાસાથી વિચાર કરતો એ જામી તરફ જોઈ રહ્યો- વળી ધનચક્રે આગળ ચલવ્યું:—

ભાઈ! દાદાએ શરીરની પુરી માવજત રાખી નથી એમ એમના શરીર ઉપરથી જણાઈ આવ્યું. એ વખતના ડોક્ટરો તદ્દન એખીયલ અને ખાઉધરા માણસો હોવા જોઈએ. અથવા તો ચિકિત્સકની સલાહ લેવી. એ દાદાની અળસાઈ જ નહિ તો બાળું શું ? કેટલું ખરાબ પિક્ચર ! તદ્દન “ બોડી વિધાઉટ બ્લુડ ” અર્થાત લોહી વગરનું સુકાઈ ગયેલું હાડપીંજર છટ ડોક્ટરોએ એ વખતે દાદાને “ મેલીન્સક્રુડ ” આપવું જોઈએ. એમ કહી બીજી જામી તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતાં, ધનચક્રે આગળ ચલવ્યું.”

આ બીજી જામી તે મારા પિતાજીની જ છે. પણ એમાં એ જુના આર્ટિસ્ટોની મોટી ખામી છે-ખાખા કેટલા જુના વિચારના આ એમના જુના છુટ જોયા ? કાગડાની સાંચ જેવી ઉપર તોડી જોઈ ! કેવું મોટું પાંધડું અરે ? એ બધું કેટલું ખરાબ ? કપાળમાં તિલક એક “ ન્યુસેન્સ ” સમાન જણાય છે, આ એક પૉઝીશનની ખામી નહિ તો બીજું શું. કેમ ભાઈ ? કેમ કંઈ જોલતા નથી ? આ બે જામીમાં તદ્દમને કંઈ જણાયું ?

મે કહ્યું:—ધનચક્ર, બે એમાં દૃષ્ટિએ જેતાં આપણા હૃદયની ખરાબ વાસના એજ આપણી બૂલ છે. દાદા જુના વિચારના હતા પણ તેઓ ધાર્મિક અને આસ્થાવાન હતા. તેમણે વખતની પશ્ચિમાત્ય, વિદ્યા માત્ર અંધારે છુપાવણી હતી, તે કરતાં ત્હારા પિતાની જામી સારી છે અને એ પછીની ત્હારી જામી ધણીજ સરસ છે. ને એક દુનિયા પર સુધારાની નવી કળાની ખરી ખુબી જ છે,

ભાષ ? ખરાબ વાસનાને રોકી શુદ્ધ વિચારમાં રહેવાથી આત્મિયતા થઈ શકાય છે, ધનચક્રર ? જો આ છબીઓને નવા આર્ટિસ્ટો પાસે ચીતરાવવી હશે તો તેમ પણ ખતી શકશે.

પણુ:-હમણાં દુરસદ ક્યાં છે ? “ ધનચક્રરે કહ્યું ”-વિલાયતથી આવ્યા પછી “ ન્યુએડીટ ” મુજબ હું એ ફોટો તૈયાર કરાવીશ. પણુ ત્હમોએ વિલાયત આવવા સંબંધી શો વિચાર કર્યો આપણે માર્સેલ્સ થઈને જઈશું કે પરભાર્યા લંડન ઉતરવું ? ટીકીટનો ખંદો-ખસ્ત અગાઉથી કરી લઈ.

મેં કહ્યું આપણે તે માર્સેલ્સનું શું કામ છે ? પરભાર્યા લંડનજ ઉતરવું, પણુ ભાષ ધનચક્રર ! ત્હેં ત્હારી સ્ત્રીની રજા મેળવી ?

એ પછી ધનચક્રરે કડક મીઠામાંજ કહ્યું:-હું સ્ત્રિને માનતો નથી. એ ખરાબ જડ વસ્તુ છે એટલુંજ સમજી હું એનો દુરથી ત્યાગ કરું છું. મારા વિલાયતના પહેલાજ વિચારમાં એ ફૂસકાં લેતી હતી. એતો. ત્હમો જાણો છો. ભાષ હું જ્યારે સ્વામિ દયાનંદને શિષ્ય આર્થ સમાજીય ત્યારે ત્હેની સ્ત્રી એક શુદ્ધ સનાતની. એ કેટલું ખરાબ ! હું મૂર્તિપૂજને વખોડી કહાડું અને એક “ ટોચક ” સમાન ગણું, ત્યારે એ નાની નાની મૂર્તિઓને ધુપદીપ નૈવેદ્ય ચ્હલાવીને સ્તોત્રો ગાય મારા વિચારોથી તે તદ્દન વિરૂદ્ધ જ હવે હું એને કવી રીતે કહી શકું ? ટુંકામાં હું એને કાંઈજ કહેવાનો નથી. આ મેલર્મા તમારે પણુ તૈયાર થવું જોઈએ હું ધારું છું આવતી કાલની ફાસ્ટમાં મુખ્ય એ પછી ત્યાં બેચાર દિવસ રહી. મીત્ર મંડળને લંચપાર્ટી આપી, આપણે આગળ રવાના થઈશું, એટલું કહી ધનચક્રર પોતાને ઘેર ગયો ને હું એક વિચારમાં લીન થઈ ગયો હતો, એ વિચાર તે માત્ર મીસ કાલીંગ સંબંધીના જ હતા.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

રાઘવદાદા.

માનસીક વૃત્તિઓ પોતાનું કામ ઝડપથી બજાવ્યા બપ છે. એ વાત નિશ્ચય છે તેવીજ રીતે અમારો વિકાસત જવાનો વિચાર નિશ્ચય થયો, તે બાબતની તૈયારીઓ થવા માંડી, બે ત્રણ દિવસ અગાઉ મિત્રમંડળ તરફથી લગ્ન પાર્ટીઓ થવા માંડી. જે દિવસે અમારે જવાનું હતું તે દિવસ અગાઉ સરસામાન લગેજમાં રવાના કર્યો. અમારા શુભ શુકનનો વખત આવ્યા પહોંચ્યો. હું ગરીબ છું. સાદો છું. નિખાલમ બુદ્ધિનો છું. એટલે મારા ઉપર મિત્રમંડળ સગાં સંબંધીઓનો પ્રેમ થોડોજ હોય તે સ્વાભાવિક નિયમજ છે. ધનચક્રરના ઠાઠ વૈભવ પ્રમાણે આશિર્વાદો આપવા કેટલાક બીજાક બ્રાહ્મણો બહાર ટોળું વળી બેઠા હતા તેની સ્ત્રીઓ સામાજ્યનાં પુરાં ચિન્હા ધારણ કર્યાં હતાં. લલાટમાં સામાજ્યની ખીંદી પ્રકાશી રહી હતી. મહોલાની કેટલીક સામાજ્યવંતી સ્ત્રીઓ ધનચક્રરને આશિર્વાદ આપવા નવનવાં કપડાં પહેરીને આવી હતી, વૃદ્ધ ડોશીઓ લાકડીના ટેકાથી ઇચ્છુકતી ઇચ્છુકતી ધનચક્રરનાં ઓવારણાં લેતી હતી, કેટલાક વેડીઆ બ્રાહ્મણો બહારબેશી આશિર્વાદના સ્તોત્રો બોલતા હતા. અને ધનચક્રર બુટ પાટલુનની તૈયારીઓ કરતો હતો. હું ધરના માણસોને મળી ભેટીને ધનચક્રરને ત્યાં હાજર થયો. કે તેણે પુછ્યું. “ હવે કેટલીકવાર ટાઇમ લેખટ થયો. ” બ્રાહ્મણોને કહીયે કે તમારા સ્તોત્રો બંધ કરો. એમ કહેતાં તે પોતાના માસ્તર મહાશયને બળવાને આતુર હતો. એટલામાજ માસ્તર સાહેબ આવ્યા,

કે ચપટી વગાડતાં અમને સ્ટેશન પર જવા સુચના કરી પુર્ણ વિધિ સહસર્ગા સંબંધીનો આશીર્વાદ મેળવતો. ધનચક્રરે મહાર આવ્યો, વેદીઆ બાહ્યોને દક્ષિણા આપી સંતુષ્ટ થ્યાં. કેટલાક બીખારીઓની બીડ મચી રહી હતી. તેમને પણ છુટે હાથે બે બે ચાર ચાર પૈસા આપ્યા. બાડાની ગાડી આવી, ગાડીવાળાએ કહ્યું શેડ ગાડી બાહ્યું કે ? ધનચક્રરે જવાબ વાળ્યો. “ હા ”

તમે વિલાયત જાઓ છો ? “ ગાડીવાળાએ કહ્યું.

હા-હા-હરામખોર બકબકાટ મત કર, ધનચક્રરે કહ્યું.

તો. શેડ સ્ટેશનના ત્રણ રૂપિયા પડશે. ધનચક્રરે ખીસામાંથી પૈસા કહાડ્યા. અમો ઝડપ દષ ગાડીમાં બેસી ગયા, ને ગાડી પુરપાટ અમદાવાદના સ્ટેશન પર આવી પહોંચી સ્ટેશન ઉપર મીત્ર મંડળ તરફથી સાદુ ઝેન્ડ હાજર હતું. અમમે જુલું સું...સું...ના અવાજે આશીર્વાદ આપ્યો. અમોએ ફર્સ્ટ ક્લાસની ટીકીટ લીધી ને સ્ટેશનમાં દાખલ થયા.

અમદાવાદ મુંબઇનું બચ્ચું છે. વેપાર રોજગારનું મોટું ધામ છે તેને વિલાયતના માનચેષ્ટરની ઉપમા આપી છે, તે ખરું જ છે પણ. શહેરના પ્રમાણમાં સ્ટેશન ધણુંજ જુના સમયનું છે, સ્ટેશન ઉપર એટલો ગરદી હોય છે કે તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. એવા શંભુ મેળામાં સમય સુચકતાથી ચાલવું એજ બાજબી છે.

અમો સ્ટેશનની અંદર દાખલ થયા કે મુંબઇ મેલ બૂં—બૂં— કરતો અમારી નજર આગળ ઉપરિચિત થયો જેમ તેમ અમોએ અમારી બેઠક લીધી કે અમારા કમ્પાર્ટમેન્ટમાં એક ગૃહસ્થ હાંફલા હાંફલા થઇને ધુસી ગયા. તે ગૃહસ્થ દક્ષિણી હતા અને તેમની જોડે એક ન્હાની ઉમ્મરનો સન્ધ્યાસી હતો.

પ્રકરણ ૭ મું.

સંન્યાસિની આત્મકથા.

એ અંગાળી સંન્યાસી હતો. તેનું વય માત્ર અઢાર વીસ વરસનું હતું. સરીર ઔરવર્ણ હતું. તે વિવેકી અને મર્્યાદશીલ હતો. તેની કાન્તિ બાળ બલ્લયારીને શોભાવે એવી હતી જરા બબૂતનો અર્થ લગાડેલો હતો. મેં વિચાર કર્યો: આણે આટલી નાની ઉમ્મરમાં સંન્યાસ કેમ ધારણ કર્યો હશે? આવા માણસને માન આપવું તે આપણી ફરજ છે. હું જ્યારે સંન્યાસી તરફ પુન્ય બુદ્ધિથી જોઉં છું, તો ધનચક્ર એકદમ પેલા દક્ષીણી ગૃહસ્થ ઉપર ખીજાઈ ગયો.

તમો અહીં કેમ ધુસી ગયા? આ બાવાને અડીથી દુર કરો એવા બીજારીને કેમ દાખલ કર્યો? હું ડીકાટ કલેક્ટરને કહીશ એમ ધનચક્ર-ધમકી ઉપર ધમકી આપતો ગયો. મે તેને સમજાવ્યો હોડા પાડ્યો. ત્યારે તે ચુપ રહ્યો, મેં પેલા દક્ષીણી ગૃહસ્થને જાણ કરી આપી, સંન્યાસીને આસન આપી બેસાડ્યો, હું પૂછું છું એટલામાં જ દક્ષીણી ગૃહસ્થ ખીજાઈ ગયા.

“ભાઉ? બગીચાની ચે થેટે બકરેચી ગાડી-લેકાર ગરહી આ હેત” તે ગૃહસ્થે પોતાના દુખનું વર્ણન કર્યું. માંહે ધનચક્રે ટાપસી મારી, આઈ? આ કંપની ધણીજ ખરાબ છે. આતો ઠીક છે કે આપણુ ફર્સ્ટ ક્લાસમાં છીએ, થર્ડ ક્લાસના પેસેન્જરોને તો માર કુસાથી કામ લેવામાં આવે છે. હું આ વિષે લંડનમાં લેકચરો આપીશ

ડીકીટ કલેક્ટરોની જો હું કમીના ફેટા મહોલ્લે મહોલ્લે વહેંચીશ
ને હુંસા કેમ મારવામાં આવે છે તે વર્તમાનપત્રોમાં જાહેર કરીશ.
બનશે તો પાર્લામેન્ટમાં પણ ખીલ રજુ કરીશ. છટનોતસન્સ આટલી
બધી ગીરદી પણ કાંઈ જોવામાં આવતું નથી.

મેં કશું ધન્યકર તારી ડંફાસ રહેવા દે કંપનીમાં હજારો
લાખો માણસો મુસાફરી કરે તેટલા બધાની ક્યા-સુખ મગવડ રાખી
શકાય એ તો જેને માથે બોલે હોય તેજ જાણે કે આ કામ મારે
સુખે દુઃખે પુર કરવાનું છે. બાપ આ સન્યાસી બંગાળી શુવક છે.
અને આ દક્ષીણી ગૃહસ્થ છે, બન્ને ભુદા ભુદા દેશોના વતની છે.
માટે આપણે તેમની હકીકત સાંભળવી જોઈએ. તરતજ ધન્યકર
પલાંદી વાંળીને મૌન્ય ધારણ કરી બેઠો. મેં પેલા દક્ષીણી ગૃહસ્થને
પૂછવું શરૂ કર્યું.

તમે ક્યાંથી આવો છો ? ક્યાં જવું. આ સન્યાસી ક્યાંના
વતની છે અને અપનું નામ શું ?-હું બંગાળીથી આવું છું.
આ સન્યાસી કલકત્તાના ધનીક ગૃહસ્થનો પુત્ર છે. તેણે ગૃહ
સંસાર સંબંધીની ખટપટથી આટલી ન્હાની ઉંમરમાં સન્યાસ
ગ્રહણ કર્યો છે. તેને હું નાશીક ત્રાંચકની યાત્રાએ મુકવા જઈ છું.
મારું નામ રાધવદાદા, તે ગૃહસ્થે પંખા વડે પવન નાંખતાં જવાબ
વાળ્યો. પછી મેં સન્યાસીને પૂછ્યું:-“ મહારાજ આપ ક્યાંથી
આવો છો ? (સન્યાસી ગુજરાતી જાણતો હતો એટલે તેણે તે
ગુજરાતીમાં જ શરૂ કર્યું.)

હું કલકત્તાથી આવું છું. “ સન્યાસીએ કહ્યું ”-આપે આટલી
ન્હાની ઉંમરમાં સન્યાસ કેમ ગ્રહણ કર્યો ?-“ મેં પૂછ્યું. ”

આ સંસાર નશ્વર છે. એ માયા ખોટી છે. પ્રાપ્તચીક વિષય

કરતાં ધાર્મિક વિષય ઉત્તમ છે. ઇશ્વર સ્મરણમાંજ સુખ છે. બાળ
બચાં સ્ત્રી-ધરખાર-મીઠકન જે કંઈ સંસારને સમ્બંધ છે. તે સમ્બંધ
વૈરાગીને મન ખોટો છે. વૈરાગ્ય વૃત્તિ એ તો ઇશ્વરની વિભૂતી છે.
મેં બાણું સુખ ભોગવ્યું છે. સુખમાંથી દુઃખનો અનુભવ થયો છે.
દુઃખમાંથી વિદ્યા મેળવી અને વિદ્યા સંપાદન કર્યા પછી જ્ઞાન મળ્યું
છે. જ્ઞાનથીજ મેં સન્યાસ ધારણ કર્યો છે. બંધી દુનિયાને હું વખોડી
કઢાડતો નથી. ફક્ત મને સુખમાંથી દુઃખ કેમ પડ્યું એ વાતને
વખોડી કઢાડું છું. તો પણ સન્યાસમાં ઉત્તમ સુખ છે. મારી હકીકત
તમો સાંભળશો તો તમને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય એ સાંભરીતજ
છે. ઇશ્વરનું સ્મરણ કરો, એ વાત સાંભળવા જેવી નથી “ એમ
કહી સન્યાસીએ મામા ફેરવવા માંડી. ” તો પણ મેં બંને તેટલી
ખૂબીથી તેમની હકીકત સાંભળતા આગ્રહ અને વિનંતી કરી. પછી
સન્યાસીએ કહ્યું:—સાંભળો:—

આ ગ્રહસ્થ તે દક્ષીણી ગ્રહસ્થ છે. તેમને અમો રાધવદાદા
કહીએ છીએ. રાધવદાદાને ને મારે જુનો પરિચય છે, પરિચય રાધવ-
દાદા અમારી ઓશીસમાં હેડ કલાર્ક હતા લારનો છે. હવે તેમને
પૈસા સંબંધીની મદદ મારા તરફથી મળી જાય છે એટલે શીકર નથી.
તો પણ રાધવદાદા બાળ બચ્ચાવાળા છે. અને વયો વૃદ્ધ છે. એમ
સમજી હું દર મહિને સોનો પગાર આપું છું. ઓશીસમાં માત્ર વીસ
રૂપરડી પગાર હતો.

મારી સ્નેહબાળા ?-સ્નેહબાળા ? સ્નેહબાળા-એમ કહી
સન્યાસી પાંચ મિનિટ ચુપ રહ્યો.

મેં કહ્યું:—સ્નેહબાળા કોણ હતી ?

મહારી અર્ધાગના—મારી પ્રેમ સુંદરી. મારા હૃદયની દેવી-મારી

ગૃહ લક્ષ્મિ-મ્હારી સૌભાગ્ય દેવી-મારીજ સ્ત્રી-“ તે સન્ન્યાસીએ આંસુ સારતાં જવાખ વાળ્યો.” મેં પૂછ્યું:—તો શા માટે રૂવો છો ? તે આટલી ન્હાની ઉમ્મરમાં સન્ન્યાસ કેમ ધારણ કર્યો પછી સ્નેહબાળાનું શું થયું ?

શું થયું ? તે કેમ પૂછો છો ? તે સ્નેહબાળા-મારા આ ભૌક્તિક દેહમાં સ્નેહ મૂકીને નશ્વર દુનિયા છોડી ગઈ. (ત્યાગ કર્યો.)

“ વળી સન્ન્યાસી ગમગીન થઈ ગયો. એ મિનીટ પછી મેં પૂછ્યું; તેમાં દીલગીર થવાનું નથી. સુખ દુઃખ ઉભય સરખાજ છે. એક સ્ત્રી મરી ગઈ તો ખીજી કરવી હતી.

સન્ન્યાસીએ કહ્યું:—તેનાજ સ્નેહનાં હું આનંદ સુખ ભોગવતો, તેને આ સંસારમાંથી છોડું પણ સ્નેહ વશ થયેલો હું તેને કેવી રીતે છોડી શકું ? માટેજ મેં સન્ન્યાસ ગૃહણ કર્યો છે.

સ્નેહબાળાએ સ્વર્ગવાસ કેવી રીતે કર્યો ? મેં પૂછ્યું. તે વાર્તા જરા એક કલાક ચાલશે. રાધવદાદાને જરા સુષ્ટ જવા ઘો. તેમના નિંદ્રાધીન થયા પછી હું તે વાત કરીશ. રાધવદાદા જેવા વયો વૃદ્ધ માણસની આગળ છુટે મોઢે વાત કરવી યોગ્ય નહીં.

એટલામાંજ પાંચ દશ મિનીટમાં રાધવદાદાને ઉંઘનું ઝોકું આવ્યું. એમણે (રાધવદાદાએ) તો હાંખ્યા પગ કરીને ધર્રર્ર નાકનાં નસકોરાં લેવા માંડ્યાં. ધનયકર દીવાસળીના પાક-સમાંથી એક સળી કાઢી તેમના નાકમાં મૂકતો ગયો તેમ રાધવદાદા પાસુ ફેરવતા ગયા. છીંક ખાતા ગયા. પણ પૂર્ણ નિદ્રામાંથી મુક્ત થયા નહીં અમને જોવાની ગમ્મત પડી. પછી પેલા સન્ન્યાસીને “ સ્નેહબાળા ” ની વાત કહેવાને વિનંતી કરી. સન્ન્યાસીએ ધન-યકરને શાન્ત ચીતે ખેસવું એમ ઉપદેશ આપ્યો, ધનયકર પત્તાં-

હીવાળીને કોઈ કયા સાંભળતો હોય તેમ બેસી ગયો. સન્યાસીએ વાત કંઈ કરી, ને અમો એક સાંભળતા ગયા. વાત એક કલાક આલી એટલામાં રાધવદાદા હંધમાંથી ઉઠ્યા, કે ધનયકરે પૂછ્યું— સન્યાસીની વાત તમોએ સાંભળી? રાધવદાદાએ કહ્યું ના મને સ્વપ્ન આપ્યું. શું સ્વપ્ન આપ્યું? ધનયકરે પૂછ્યું.

મારે। યુદ્ધ યુદ્ધીયો હોકો કોઈ લઈ ગયું. ને હું તેની પાછળ દોડ્યો. દોડું છું કે દેનના પાટામાં કચડાઈ ગયો ને હું ભગી ઉઠ્યો. મેં કહ્યું રાધવદાદા રડ્યું તે સ્વપ્ન સાઈ છે ને હસ્યું તે સ્વપ્ન ખોટું છે માટે તમને સાઈ સ્વપ્ન આપ્યું છે વાત ચાલે છે. ને ગ્રાન્ટ રોજી સ્ટેશન આંખું, અમો ગ્રાન્ટરોડ ઉતરી પડ્યા મુંખા ત્રણયાર દીવસ રહ્યા બેલના દિવસે અમો વિલાયત જવાની પાસપોર્ટ લઈ તૈયાર થયા.

મકરચુ ૮ મું.

મહા બોધારામ.

૭૧૧ બોધારામે ન્યાતની ખટપટો ઘણી કરી હતી, અને એ અમાને હવે સન્યાસ લેવા વિચાર કર્યો હતો. પણ કોઈ સાચો યુર મળી શકતો નહોતો. જાતિમાં ઉછરતી હંમરનો એક હરિશંકર કરીને યુવાન હતો. તે બોધારામનો સહાધ્યાયી હતો. બોધારામ અને હરિશંકરે એક ગામડી નિશાળના મહેતાજીના હાથ નિચે અભ્યાસ કર્યો હતો. બોધારામે હવે જાતિ ખટપટ આપી કરી હતી ત્યારે હરિશંકર ન્યાતનો અગ્રેસર થઈ પડ્યો હતો. તેના આપદાદા

પ્રથમના હતા. એ ઇન્કતેથીજ એનું મનુ સરળ માર્ગે પડ્યું હતું સંખ્યા વંદનાદિક કહી કરતો નહોતો, એટલે આત્મા એવી મોટી ચર્ચા થઇ પડી હતી. ખીચારા એના હાથ નિમે ડબાયલા પાણીને મુકારા માણસો એને હાથ રસ્તે આપીને તેમનું હાથ સાધી લેતા. કાંઈક કમાઈ યુવકને કુંવારો હોય તેને પરણાવું છું એમ કહી ફાસલાઈ પટાવી કંઈક રકમ એવા ગરીબો પાસેથી લઈડાવી જતો, તેમણે એક ત્રીયાંશ ભાગ બેધારામને આપ્યો. દારણ બેધારામ ખરેખર યુક્તિજ્ઞ અને ચાલાક સાતી અગ્રેસર હતા. બીજો એક સાતી અગ્રેસર હતા તેનું નામ બેમો હતું તેના વંશમાં અગ્રેસર ઓછા હતા. એ બધાએને પરણાવ્યા એટલે એને ચપટી માત્રમાં હતું. કાંઈ ગરીબ વિધવાઓને ધમકી આપી ડબાવી પટાવી કન્યા મેળવી લેતા. ધણી કુટુંબોમાં નાતો કરાવી મીષ્ટાન્નનો વ્યવહાર તેણે વધારી દીધો હતો. બેધારામની પામડી દરેક અવસર પ્રસંગમાં ભણવી બેઠાએ. એમ કાયદો હતો. ગરીબ, બોળા, અભણ માણસો અને વિધવાઓ એટલાં સાતીજનો એના હાથમાં આવી જતાં ફક્ત ધનચક્ર અને હું તેને માનવો કે નહીં. તે સંબંધી પાકો ઠરાવ કરી ચુક્યા હતા, ધનચક્ર [પેલા] બેમાળદને ગાળ સિવમ વાત કરતો નહિ બધારે હું તો તેમને સાતી અગ્રેસર તરીકે માન આપ્યો બેધારામ ધનચક્રના મામા હતા. એટલે ધનચક્ર તેમને કાંઈ બોલી શકતો નહિ. તો પણ મામાને કાંઈક કાંઈક વખતે શક્તિ પરખાવી દેતા.

બેમાળદ અને બેધારામ એ બન્નેનું હૃદય હાંચ રસ્તેથી પસાર જેવું મધ મધું હતું, એટલે તેમને ડર માત્ર તીરસ્કરને લેખ તો લેખ અફેશ હતું. ડર પોતાની ઇચ્છા આગળે છે. કાંઈ ખોટી ધમકીને નથી, એમ બેધારામ પુર રહમજતા હતા. હાલમાં એમનું

વંચ પચાસ ઉપર ગયું હતું. તે લોકોના અપવાદરૂપ તિરસ્કારથી હરિશંકરને સાથે લઇને મુંબઇ સુધી વળાવવા આવ્યા હતા.

સ્ટીમરનું જૂગળું વાગ્યું. અમારી ખેગ પાકેટો લઇ હથાલ જોરખંધ ચઢવા લાગ્યા. કેપ્ટન, ચલોજી એકદમ ઉપર આ જાઓ. એમ જુઓ ઉપર જુઓ પાડવા લાગ્યો. સાંભળતાંજ ધનયકર મંકી (વાંદરા) પ્રેમ્લીસ તુજળ સમીટ દઇ સ્ટીમર ઉપર ચઢી ગયો. હું બે પમથીયાં ચઢું છું એટલામાંજ લપટી પડ્યો. અને તે ફટલાક વિચારોમાં મહારં મન ઉદ્ભવ પામ્યું હતું. એ વિચાર તે માત્ર ડાર્વીન સંબંધીનાજ હતા.

અમે ઉપર ચઢ્યા કે બોધારામે કહ્યું:—અધ્યા. મુખીઓ તમે હજી પણ પાછા વળો. તમને જ્ઞાતિ, જ્ઞાતિ બહાર કરશે. બાઇ, ધનયકર, તું મારું કહ્યું માની પાછો ચાલ એમાંજ સારું છે.

ધનયકરે મ્હારી તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવતાં કહ્યું:—બાઇ ? આ કેતું બેડેસેન્ટ્સ શું મામા હજી ઓલ્ડ કેડીટ (જુના વિચાર) ના વોટ કેન આઇ ગીય એન્સર.

મેં કંઇ જવાબ આપ્યો નહિ. પણ ધનયકરે તો મામાને નિચે મુજબ રોકડું પરખાવી દીધું.

મામા ? જ્ઞાતિને હું માનતો નથી. શું બગવદ્ગીતાનું વાક્ય જૂલી ગયા ? “ ઇશ્વર સર્વ જૂતોમાં રહેલો છે ” એવા ફૂલીશ લોકોને હું માનતો નથી.

બોધારામે ખેમાબદને કહ્યું, હરિશંકરબાઇ ? ધનયકર ઉદ્ધત છે. માટે એને કાંઇ સમજવો. “ ખેમાબદે ધનયકરને પ્રશ્ન કર્યો. અધ્યા. ધનયકર ? તું આજકાલનું છોકરું અમારું કહ્યું માનતો નથી. તને જ્ઞાતી બહાર મુકવાની હું ચીઢીયો લખીશ. માટે આ બાજુ (સ્ટીમર) માંથી તું ઉતરી જા.

ધનચક્રે કહ્યું; જ જ સાલા તારાથી યાય તે કરી લજે. મારા તરફ જોઇ, કેવાં સાલા ખરાબ લોક ? મામાને તો શરમથી કાંઇ બોલી શકું નહિ પણ ખેમોલટ કેવો રોફફ મારી ગયો ? એને લડાઇને મોખરે તોપના ગોળા ઉપર ઉભો કરવો જોઇયે.

મેં કહ્યું, ધનચક્ર ? તે જ્ઞાતિ અગ્રેસર છે એટલે એમ પણ બોલે તે આપણે સહન કરવું જોઇયે. વાત પુરી થઇ કે બીજું ભુંજળું વાગ્યું,—સ્ટીમરે પોતાની કુંચી ધીમે રફી ફેરવી નીચે ઉભેલાંઓમાંથી; આવજો, પત્ર લખજો, તમારાં શરીર સાચવજો એમ પ્રશ્નો ઉપર પ્રશ્નો થતા લાગ્યા. હું બે હાથ જોડીને સૌને નમસ્કાર કરતો હતો જ્યારે ધનચક્ર, પોતાની ટોપી હાથમાં લઇ “ ગુડ બાય ગુડ ” એમ કહ્યાં જતો હતો. અડધા કલાકમાં તો સ્ટીમરે મુંખની ઝાંખી દ્રષ્ટિ પણ દુર કરી પશ્ચિમચાંજ પ્રયાણ કર્યું. સ્ટીમરમાં સભ્યતાથી ચાલું તો તે માત્ર હું એકલોજ હતો.

ધનચક્રે પોતાની જનોઇ દરિયામાં ફેંકી દીધી. મેં કહ્યું,— ધનચક્ર ? આ શું ! જો એમ હતું તો જનોઇ કહેકમાં ખાંધવી જોઇયે. “ મારી વાત સાંભળતા પહેલાંજ ધનચક્રે મને નિચે મુજબ જવાબ આપ્યા. ”

તમે તદ્દન સેન્સ વગરના છો. તદ્દન તમારી ઓલડ કેડીટ (જુના વિચારો) જનોઇ પહેરવું હશે તો. મુંખ આવી પૈસાનો તાગડો [જનોઇ] પહેરી લઇશુ. અહાં સાહેબ લોક આપણી મરકરી કરે. જેટલું જ્ઞાતીનું જોર તેટલુંજ હવે આપણાપર લાડનવાસીઓનું જોર સમજી લેવું ખસ ? હવે તમારે અહીંની રીતભાતમાં આવવું.

રાત્રે આઠ નવ વાગતાંમાં તો હું લાઇબ્રેરી રૂમમાં ચાલ્યો જતો અથવા મારા રૂમમાં નિંદ્રાહેવીનું આરાધન કરતો. નિંદ્રાધીન થઇ જતો. ધનચક્રે તો એથી ઉલટીજ વલણ લીધી હતી.

તે સાહેબ લેકિની ટી (ચાહા) પાર્ટીમાં લખી જતો અને ડાન્સિંગમાં પણ પટાવાળાને ચાર આઠ આના આપી પોતાની ખુરશી વચમાં મંડાવતો. સાંજે ચાર વાગે ક્લિકેટ મેચમાં લખી જતો. અથવા કુટખોલની રમત રમતો. સૌને કહેતો કે હું તો એક્કો ઇન્ડિયન છું. એણે પોતાનું નામ બદલીને “એલેન્ડ્રીઝ” રાખ્યું હતું. મને તો એણે શિખવાડ્યું એવું “ડીફ” નામ રાખવું પડ્યું હતું. હવે અમારી વાત “એલેન્ડ્રીઝ” અને “ડીફ” એ નામથી સમજ લેવી.

આ વાત, વિસ દિવસ પછીની છે. અમો લંડનના એક જાણીતા મહોલામાં રહીએ છીએ. ધનયકર, ડોક્ટરી શિખે છે. અને હું તો મેટ્રીક ક્લાસમાં એક ન્હાની કોલેજમાં સ્કોલર છું. મારું અભ્યાસ તરફ ધ્યાન સાધારણ છે. જ્યારે ધનયકર પોતાનો આત્મા તેના અધ્યક્ષ ડોક્ટરને અર્પણ કરેલો છે. મારો કેસ સાધારણ સાદોજ છે જ્યારે ધનયકરને ક્લિક, નેકટાઇ, અને પીન વગર ચાલતુંજ નથી.

આજે માર્કમન બીજાજ વિચારોમાં દોરાયડું છે તે વિચાર તે માત્ર મીસ્સ ડાર્લીંગ સંબંધીનાજ હતા. ડાર્લીંગને મેળવવા મેં ધનયકરને ઘણીવાર કહેલું. તેણે અહીં આવ્યા પછી એ વાત ઉઘડવીજ દીધી. તેને ઘણી ઓઝો જોડે પરિચય હતો. વખતે વખતે તે કોઇની કોઇ સ્ત્રીને લઇ હાઇડેપાર્કમાં હવા ખાવા જતો. “હાર્ટલી” નામની ગેરી મડમની સાથે એમો સંબંધ ઔર ઔર પ્રકારનો હતો. તેને લઇને ફેટલીક વાર તે મેળાવડામાં ડાન્સ પણ કરતો. ડાર્લીંગ ને હવે ડ્યા મેળવવી. એના ઉપર મને ખોટો મોહ નથી. એના સંબંધી મારી ખરાબ વાસનાઓ નથી. છતાંસા માત્ર જાહેરખબર ઉપરજ હતી. ડાર્લીંગનો કેન્સ જોવાને માર્ક મન લલચાયું હતું.

મંદરેણુ હ મું.

મીસરનું બુલબુલ.

જનો સમય થઈ ગયો છે. સંધ્યાએ પોતાની લાલ લાલ
જામ આકાશમાં પ્રસારાવી દીધી છે. બારી આસીને ટેવસ ઉપર મતી
કરી ગયેલ અને પૂછ્યું—“ખવાનું શું કરીશું? બટલ મહારાજે
કહેવડાવ્યું છે. મેં કહ્યું,—હાક, પુરી ને દુધ બનાવજો. પણ બનય-
કરે તો જામું વાંચતાં કુકમ કર્યો. જે મારે માટે ચાહાની વ્યવસ્થા
કરી લેવી બહે બાઈને એ ખાણું આપવું.

મારા તરફ આત્મિક ગુસ્સો બહેર કરતાં બનયકર મનમાં ને
હનમાં બળકયે, શું (ડીક) હજુ મુતા વિચારનો? એ બિરકુટ
પણ ખામ નહિ.., ને ચ્હા પણ પીયે નહીં વળી રામાને હાક મારી,
સમા! આમ આવ.

સમેઃ આવ્યે અને નમ્રતાપૂર્વક શેઠને કહેવા લાગ્યો.

કસે શેઠ! માલા કસે બોલાવલે?

બા,—જે ફોટા બટલ મહારાજ ભા દેવામલા પાલીને. કહેતાં
એ ફોટા રામાના હાથમાં મૂક્યો.

(બારી) રામે પુશી થઈ ગયો. નાચતો ફૂલતો. બટ મહારાજને
તે જામી રસોડામાં આપવા ગયો. જતાં જતાં બારીનું માથું રમી
સામગ્રી ડીખાવું, અને તેને ફેંકર લાખી. તેનું ચીત એક તાર બની
ગયું હતું મેં પૂછ્યું એ શું ફોટા છે? રામાએ કહ્યું ખમા (બુઓ)
મેં જોયું તો તેમાં એક ચિત્ર ચિતરાવલી હતી. તે કાણ કે વાંચક

સ્વયં વિચાર કરશે. “ મીસરનું બુલબુલ મીસ ડાર્લીંગ હતી. ”

લંડનનો ઠાક-માઠ, દોર દમામ ધનીક ગૃહસ્થાનું આવવું જવું. અને જન સમાજનું એક મોટું બુદ્ધિ બોધને ત્હમને નવાઇજ લાગશે. શહેરની એક પગથી પરથી બીજી પગથી પર જતાં, જળના વહેતા જોસખંધ પ્રવાહમાંથી નીકળી જતાં તમારે જોટલી સાવચેતી રાખવી પડશે તેટલું અહીં પણ સમજી લેવું. ત્યાં કોઇપણ સુસ્ત નથી. સૌના ચહેરા પર ચંચળતાઇનાં ચિન્હો પ્રસરી રહેલાં છે મોજશોખનાં સાધન પણ કાંઇ કમી નથી. સસ્તા બાડાની મોટર-ટ્રામ ગાડીયો અને ઓ-બીનસ ઠેર ઠેર નજરે પડે છે. ટેલીફોનનું સાધન પણ કાંઇ કમી નથી. ત્યાંની નાટકશાળાઓ અને કલ્પોનો વૈભવ જોઇ તમને સ્વર્ગીય સુખનો અનુભવ થઇ જશે. નાટકશાળાઓમાં સિ નાટકકારોની એક્ટીંગ તો શું કહેવી બાઈ?

આવા લંડનમાં મુંબાઇના એક બાટીયા ગૃહસ્થ આવી ચઢ્યા હતા. તેમની જોડે રસોયો અને ધાટી બન્ને હતા. તે ગૃહસ્થ હિંદુ-સ્તાન તરફ પાછા ફરતાં ધાટી અને બ્રાહ્મણની બક્ષામણ અમને કરી ગયા હતા. કે ત્હમો આવો ત્યારે તે બન્નેને વતનપર લેતા આવજો. એમ કહ્યું હતું—

ભટજી મહારાજ ગુજરાતના એક ન્હાના (શીકા) સ્ટેટ ઇડર ગામના વતની હતા. તેમનું નામ ચુનીલાલ હતું. પેલા ધનચક્રરનો મોકલાવેલો ફોટો મહારાજે જોયો કે બહાર દોડી આવ્યા, મેં કહ્યું:— તમો એંઠા હાથે બહાર આવ્યા છો. અને વિશ્વાયન આવ્યા પછી તો તમે વટાળ બોળ કરી દીધો છે. માટે જાઓ તમે તમારું કામ કરો. એ પછી રામાને હાંક મારી. રામો આવ્યો અને ધનચક્રર પૂછ્યું.

તું આ મહારાજ પૂરી કરે છે. તે આટો ક્યાંથી લાવ્યો. ?

“ હે આટા તો માછીમારએ ધરાતસે આજીવેલા આહેત ”
સાંભળી હું ચૂપ થઈ ગયો. અને એ દિવસથી એવો રોજ મારવો
છોડી દીધો.

મારાથી અને તેટલી સમ્યતા અને ધર્મ એ એ હું પાળી શકતો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

યુનિયન કલમ.

ઠેર ઠેર ખતિ બળી રહી છે. મહોદયે મહોદયે આકાશી સ્વર્ગીય
કિતરીયો ગાઈ રહી છે. રસ્તોઓ ઉપર જનપ્રવાહની કોલાહલ
મચી રહી છે. અને ગાડીયો, નાટકો, કલમો, સરકસો, અને
ઓપેરા હાઉસો તરફ પુરપાટ દોડી રહી છે. એવે સમયે અમો નીચે
આવ્યા. કારણ આજનો દિવસ મારે કાલોગને જોવાનો હતો અને
ઘનયકરે મને યુનિયન કલમમાં આમંત્રણ કર્યું હતું. અર્થાત્ અમો
સાથેજ જવાના છીએ. નીચે ઉતર્યા કે અમારી સામે ટ્રામ ગાડી
ઉભી હતી. અમો બેઠે જે મ કોઈ વાંદરીનું બચ્ચું
એની માને વળગી પડે એમ અમો બેઠે ટ્રામને વળગી રહ્યા હતા.
કે કલમના દરવાજા આગળ ટ્રામ હાજર થઈ. તરતજ અમો ખંતે
ઝડપથી બહાર કુદી પડ્યા-દરવાજે કોઈ મોટા અમલદારને જાણ
એવી અમારી રહામે કુંસ બગીચી. કે ઘનયકરે ટોપી બિતારી
હાથમાં લીધી. હુંતો કાંઈ એની રીતભાતમાં સમજ્યો નહિ એટલે
મેં એવો વિવેક વાપર્યો નહીં. તરતજ ઘનયકરે જોડાઈ ગયો. મને

હિંદેશી કહેવા લાગ્યો—તમે તદન સેન્સ વગરના છે. એટલું પણ સમજો નહીં. કેવી ખરાબ વાત ! આ ત્હમારી “ ચીનાઇ ” ટાપી હાથમાં લ્યો,—જોજો ? કલ્પમાં ખેડેલા સંખ્યોની સ્થાને ખાસું કે હિંદસ ખાસો નહીં. નહિતો મારો દંડ થશે. કાઢ લેડી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટને શેકહેન્ડ કરો તો, આંચકા મારશો નહીં. નહિ તો ત્હમારા પર તે છેડાઇ જશે. રમણ પ્રોગ્રામ વખતે હસવું પણ નહિ કે દીલગીરી વખતે દીલગીર પણ ના થવું તમે તમારું નામ અંગ્રેજીમાં “ ડીફ ” કહેજો. ને હું એંગ્લો ઇન્ડિયન છું. એમ કલ્પના સંખ્યો આગળ જાહેર કરજો, એટલે એમની જોડે આપણો મિત્ર સંબંધ ગાઠવાઇ જશે. મેં કહ્યું,—ઘનચક્ર ! હું ચુસ્ત સનાતની શિવમાર્ગી. આજણુને એંગ્લો ઇન્ડિયન કેમ કહી શકું ? પછી ઘનચક્રે મ્હને સમજાવ્યો કે,—એટલી વાર આપણો પાર્ટ લજવાવાનો છે. જો એમ કરશો તો હું બીજી વાર કલ્પમાં લાવીશ નહિ.

એ પછી મેં ઘનચક્રની વાતમાં હા એ હા બણી, અને અમે કલ્પમાં ગયા. પહેલાં તો લેડી-સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટે અમને શેકહેન્ડ કર્યા. એ પછી બીજા સંખ્યોએ અમને ખુરશી આપી. અને અમારી આગળ ટેબલ ઉપર તાંબે રિપરિટ (દાર) મૂક્યો. આ જોઈ હું તો એકદમ ખમ્મચાઇ ગયો. પછી ઘનચક્રને મેં—ઇસારાથી ચૂંટી બણી (કે આ દારૂ પીવાય એમ નથી.)

ઘનચક્ર યુક્તિથી સંખ્યોની આગળ વાત ફેરવી કહેવા લાગ્યો. “ ડીપર બ્લક્સ ? ” અમે અને ડોક્ટરની દવા પીએ છીએ. અમારા ડોક્ટરે અમને “ વ્હાઇન ” પીવાની મનાઇ કરેલી છે. માટે “ ડીપર બ્લક્સ ” અમે કલ્પાજ દીલગીર છીએ.

પણવાળો આજે. “ ચેન્કસ સર ! ” એમ કહી અમારા

ટેબલ ફીપર મોકલી દાક્તરી બાદલીયો લાઇતે આલસો ભયો. એ પછી ક્લબમાં ૧૦ મીનિટ શાન્તિ પ્રસરી રહી. પછી ધનયક્ષકરે મને સમારો કર્યો; કે.-જુઓ જુઓ આ ખેલ મેં ત્હને હળવે રહીને પૂછ્યું શું થવાનું છે ? ત્હેણે કહ્યું વિસ મીનિટ મેરેજ ડેન્સ થશે. એ પછી દશ મીનિટ પિયાનો વાગશે. અને છેલ્લે અર્ધો કલાક મીક્ષ કાર્ટીંગ ગતો એક્ટીંગ સહીત ડેન્સ થશે. મેં ઘાંઘાટ ન થાય એમ ધીમે રહીને પૂછ્યું-“ મેરેજ ડેન્સ ” કેવો હોય ?

ધનયક્ષકર ખીજાઇ ગયો. અને મને કહેવા લાગ્યો. “ યુલ્કેન્ક ” જુઓ. શું દેખતા નથી ? ” હું તો ધારતો હતો કે આ ભીંત છે. એવો પડદો એકદમ ખુલી ગયો અને “ મેરેજ ડેન્સ ” શરૂ થયો.

“ મેરેજ ડેન્સ ” ની રીત એવી હોય છે કે, એક પુરુષને એક સ્ત્રી સામસામે એકબીજાને બાઝી (વળગી) ને નાચ કરે છે. તેમાં કેટલાક સભ્ય પુરુષોને આ રીત ધણીજ ખરાબ લાગે છે જેવી આપણા હિંદુસ્તાનમાં જોકુળ મયુરા તરફ રાસલીલાનો ડેન્સ થાય છે. કે “ એક કહાંન તે એક ગોપી ” તેમજ મેરેજ ડેન્સ સમજી લેવું, પરંતુ રાસલીલાની રીત તદ્દન પ્રવિત્ર અને નિતિને ઉત્તેજીત કર્તા છે. બ્યારે તે (મેરેજ) ડેન્સ નિતિમાં હરકત કર્તા છે. તો પ્રજા કેટલાક યુવાન વર્ગમાં તે ડેન્સ ધણીજ પ્રસંશનિય લાગ પડે છે.

મને એ રીત (એકબીજાને ઝાલીને ડેન્સ કરવો) અનુકુળ જણાઈ નહિ. પણ ધનયક્ષકર વંન્સમોર વંન્સમોર એમ કહેવા લાગ્યો ને તક્ષીયો પર તક્ષીયો ઠાકવા લાગ્યો.

મેં કહ્યું:-ધનયક્ષકર ! એમાં શું સારૂ થાય છે કે તું તક્ષીયો પર તક્ષીયો ઉપાડે છે ને વંન્સમોર-વંન્સમોર કહે છે !

પછી ધનચક્રર ખીનઈ ગયો અને મહેને કહેવા લાગ્યો તમે સેન્સ વગરના છો. એક પાછની તમારામાં અક્રમ નથી. છટનાસેન્સ આટલું બધું ભોળપણ ? આ દુનિયામાં જે ખેલ બને છે તે ઇશ્વર પ્રેરિતજ છે. તમારા ઈંડિયાના ખેલ પણ કોઈ ખીનએ બનાવ્યા નથીજ. ચૂપ-જુઓ જુઓ.

એમ કહી એક નવમુવાન યુવક-યુવતિ તરફ મ્હારી દ્રષ્ટિ ફેરવો. તેઓ અનુપમ સ્વર્ગીય જોડાં હતાં. મેં પૂછ્યું ધનચક્રર એ કાણ છે ? ત્તિ બણીજ રૂપવંતી છે.

વાક્ય સાંભળતાંજ ધનચક્રર હસી પડ્યો અને કહેવા લાગ્યો. હવે પછીના પ્રોગ્રામમાં ઉતરનારી હોશિયાર બુદ્ધિ મીસ ડાર્લીંગ છે.

ડાર્લીંગને મેં બરાબર જોઈ-એનાં રૂપ સૌન્દર્ય એક સીધી લીટી જેવાંજ હતાં. મેં જાહેરખબરોમાં જોયેલા ફોટોને ને એને બણો ફેર હતા. અને મોહ માત્ર જાહેરખબરોનાજ હતા. તે ઉતરી ગયો એ પછી

ડાર્લીંગના મેરેજડેન્સમાં પહેલી ખોડ એ આવી જે-બણા સંખ્યો વચ્ચે ત્હેણીએ તેના પ્રિય બરથારને “ યુંગન ” લીધું-એના ફેરવાઈ ગયેલા મુખ ઉપર મેં જોયું તો ગાલ ઉપર એક કાળુ આકુ હતું. તે છુપાવી દેવા સફેત અર્ક લગાડ્યો હતો. બસ જુઠી જાહેર ખબરો બણી હોય છે. એમ વૃથા ઉત્પન્ન થઈ. છેલ્લો ડેન્સ અમોએ તે જોયો. સ્વદેશ આવવાની તૈયારીઓ થવા માંડી-હવે છેલ્લું એક પ્રકરણ વાંચો.

ઉપસંહાર.

ધૃતચક્ર રવેશમાં આવ્યો છે. આવે ૭ માસ થઈ ગયા. તેણે ગુજરાતના ખાટનગર અહમદાવાદમાં એક ન્હાની સરખી ઘોસ્પીટલ ખોલી દીધી છે. ગરીબ ગરબાને તે મફત દવા આપે છે. તદ્વાત માત્ર પૈસાદારને માટે ઉચી જાતની દવા રાખવામાં આવે છે.

ધનચક્રે પોતાની ન્હાની સરખી ઘોસ્પીટલથી ડીક ડીક દ્રવ્ય પેદા કર્યું છે. જત પ્રકરણોમાં જણાવેલી જાણીયોને એણે નવા આર્ટિફેટ પાસે સુધાવી છે. એણે જનારસના કોઇ મહાત્માને પોતાના ગુરુ જનાવી દીધા છે હવે દાન-ધ્યાન-પરોપકાર-એજ ધનચક્રનું પરમાર્થિક જીવન છે. પહેલાંની ઉદ્વેગાઇ ત્હેણે છોડી દીધી છે ગરીબોને એ મફત દવા આપે છે, એણે રિકાવતથી એક લાખ પાટલીયો મંગાવી પોતાના પિતા “ પાટલીદાસ ”ના નામથી, પાટલીવાલાની ઘોસ્પીટલના નામની ધાર્મિક ઘોસ્પીટલ ખોલી દીધી છે. હજાર ગરીબ-ગરબા ધનચક્રની ઘોસ્પીટલ આવળ ડાક્ટર સાહેબ-પૈસો આપો પૈસો ! બાપા ? એક કહેતાં પડ્યાં રહે છે. સૌનો જીવ આશીર્વાદ એજ ધનચક્રનો ઉદ્દેશ છે—અરતુ—”

જાન્યવાર, મે, જુલાઈ, સપ્ટેમ્બર, ડિસેમ્બર

અમારા લેખકોના પુસ્તકો

કિંમત

૧ અસાર દર્શન ...	૧-૪-૦
૨ ત્રિલોકીની અને કમલોતી ...	૧-૦-૦
૩ ડૉક્ટર ધનચક્ર (મોડી) ...	૧-૧૦-૦
૪ આનામાળાઓના અંકો ૧૨ ...	૧-૪-૦
૫ મહાત્મા તુલસીદામજીનું જીવનચરિત્ર ...	૦-૪-૦
૬ રમજમાલા (વાર્તાઓ) ...	૦-૪-૦
૭ અલીયાઓ અને ચાલીસ ચોર ...	૦-૪-૦
૮ ડૉક્ટર ધનચક્ર નાની ...	૦-૪-૦
૯ વિરખાળા—કિંગ્સી ...	૦-૪-૦
૧૦ રમજમાળા ...	૦-૪-૦

(પોસ્ટેજ જુદું)

તા. ૬—જાન્યવાર પુસ્તકો મંગાવનારે નીચેના સરનામે
પત્ર વ્યવહાર કરવો.

ગુરુ આગાહાદી જીવનલાલ.
C/O. હરીજીવપુર બર્ડન રોડ,
વાલજીપરની પોલીસમાં નં. ૩૬૮૬.

ગાર, મુળશંકર જોમશામ.
પોસ્ટ વડાગામ, મુ. વડાગામ
વાળા તલોદ, એ. પી. રેલ્વે.

શ્રી મુલચંદ ઓન્ડીયા દિસમાં સા. સોમાલાલ મલગામને આપ્યું
પાંચકુવા: ચાર રસ્તા—અમદાવાદ.

